

С. Халатур

S. Khalatur

**СИСТЕМНИЙ ПІДХІД ЩОДО РОЗРОБКИ СТРАТЕГІЇ
ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА УКРАЇНИ****SYSTEMATIC APPROACH TO THE CREATION OF THE STRATEGY
OF AGRICULTURAL ECONOMIC DEVELOPMENT OF UKRAINE**

У статті висвітлено ефективність використання системного підходу щодо розробки стратегії економічного розвитку сільського господарства України, що розглядається в розрізі матеріальних, фінансових, соціально-трудова та інших відносин, які детермінуються ринковими умовами та відображають ступінь забезпеченості умов формування і реалізації стратегії економічного розвитку сільського господарства з урахуванням його якісних параметрів, кількісного виміру, вираженого через систему об'єктивних показників, та зіставленості у часі. В статті представлено і проаналізовано сучасний стан сільського господарства України, фактори та особливості привабливості цієї галузі до залучення іноземних інвестицій у процесі становлення і розвитку країни як незалежної держави. Автором розглядаються особливості управління факторами стійкого економічного розвитку на основі моніторингу. Досліджуються завдання, етапи та способи контролю за економічним розвитком галузі.

Ключові слова: сільське господарство, сталий економічний розвиток, стратегія, фактори, моніторинг ресурсів, ресурсний потенціал.

Актуальність проблеми. В умовах зниження економічної стабільності в різних сферах використання ресурсів сільського господарства підвищується потреба в переосмисленні характеру ресурсного потенціалу як чинника, що впливає на сталий економічний розвиток галузі. Незважаючи на дуалізм понять «стійкість» і «розвиток», ця категорія має міждисциплінарний характер, стосується не тільки стану національної економіки, але й окремих економічних суб'єктів. Не так давно з'явилися фрази «місто-банкрут», «банкрутство країни» і т. д., що означає обізнаність у розумінні екстремальних варіантів розвитку різних економічних суб'єктів.

У дослідженні категорії «економічний розвиток сільського господарства» ми доходимо висновку, що це – процес управління ресурсами, який не тільки запобігає крайній нестабільності галузі та усуває її, але й сприяє мінімальним темпам зростання і зміні всіх його характеристик. Загальними ознаками нестабільності є: кризова ситуація в діяльності економічної, фінансової та інших систем; загострення суперечностей розвитку; зростаюча загроза розвитку; переломний момент у процесах змін. Однією з основних ознак економічної нестабільності є незадовільний стан і якість ресурсного потенціалу.

У загальному контексті стан ресурсного потенціалу галузі відображається у наявності ресурсів, що визначають можливості економічного розвитку сільського господарства.

Аналіз останніх джерел досліджень і публікацій. Важливий внесок у розробку досліджуваної проблеми зробили такі вчені, як М. І. Баканов, І. Т. Балабанов, М. Д. Білик та ін. Проблеми дослідження стратегії розвитку сільськогосподарських підприємств викладено у наукових працях багатьох учених: П. Т. Саблука, Л. Ю. Мельника, В. Г. Ткаченко, В. М. Гончарова, П. М. Макаренка та інших. Однак багато питань, пов'язаних з вивченням саме системного підходу щодо розробки стратегії економічного розвитку сільського господарства України, зокрема оцінювання ресурсного потенціалу та підвищення інвестиційної привабливості України, як і раніше, залишаються нерозробленими.

Формулювання цілей статті. Мета статті – закріпити нове бачення ролі системного підходу щодо розробки стратегії економічного розвитку сільського господарства України.

Викладення основного матеріалу дослідження. Забезпечення економічно сталого розвитку сільського господарства за останні роки є важливим і значущим пріоритетом управління галуззю, у тому числі зміцнення міжнародного престижу країни. Перехідні процеси не могли не вплинути на стан галузі. В останні роки (2009 – 2015 рр.) спостерігається тенденція значного зниження економічної стійкості сільського господарства через попереднє різке і тривале падіння виробництва (табл. 1).

Таблиця 1

Фінансові результати підприємств сільського господарства до оподаткування, млн. грн.*

Рік	Фінансовий результат до оподаткування	Підприємства, які одержали прибуток		Підприємства, які одержали збиток	
		у % до загальної кількості підприємств	фінансовий результат	у % до загальної кількості підприємств	фінансовий результат
2009	7647,4	69,7	14073,5	30,3	6426,1
2010	17291,8	69,5	22306,1	30,5	5014,3
2011	25565,9	83,0	30615,2	17,0	5049,3
2012	26992,7	78,3	33906,7	21,7	6914,0
2013	15147,3	79,9	26496,5	20,1	11349,2
2014	21677,4	84,2	52171,0	15,8	30493,6
2015	103137,6	88,5	128880	11,5	25742,6

*Складено автором за даними [2].

Яскраво представлені фактори економічної нестабільності сільського господарства, де сума збитків зросла з 6426,1 (2009 р.) до 25742,6 млн. грн. (2015 р.), проте відсоток підприємств, які отримали збиток, знизився з 30,3 (2009 р.) до 11,5 % (2015 р.) [3].

Найбільше зростання частки збиткових сільськогосподарських підприємств (30,3 %) відзначалося в 2009 р. Такі підприємства часто призупиняють свою виробничу діяльність.

В останні роки (2009 – 2015 рр.) скоротилася кількість діючих підприємств у сільському господарстві – 21 % (5601 шт.) [2]. Ці тенденції свідчать про зниження зростання ресурсного потенціалу і загрози банкрутства цих підприємств (табл. 2).

Таблиця 2

Кількість підприємств сільського господарства за їх розмірами

Рік	Усього, одиниць	У тому числі							
		Великі підприємства		Середні підприємства		Малі підприємства		з них мікропідприємства	
		одиниць	у % до загальної кількості підприємств	одиниць	у % до загальної кількості підприємств	одиниць	у % до загальної кількості підприємств	одиниць	у % до загальної кількості підприємств
2009	52345	13	0,0	3789	6,8	48543	93,2	43678	84,8
2010	50666	13	0,0	3440	6,8	47213	93,2	42972	84,8
2011	41677	16	0,0	3274	7,9	38387	92,1	33081	79,4
2012	47656	26	0,1	3143	6,6	44487	93,3	39103	82,1
2013	49848	27	0,1	2915	5,8	46906	94,1	41495	83,2
2014	46012	28	0,1	2595	5,6	43389	94,3	38430	83,5
2015	46744	29	0,1	2533	5,4	44182	94,5	39237	83,9

Основні методи аналізу, використовувані для моніторингу реалізації стратегії, включають збирання доказів і оцінювання фактичних витрат, обсяг робіт, що залишилися, фактичне здійснення всіх етапів стратегії на певний час. Процес впровадження стратегії реалізації поділяють на такі етапи:

- загальний контроль змін – координація змін програми в цілому;
- підвітність – збирання і подання даних про хід реалізації стратегії, в тому числі звітів про виконані завдання відповідно до очікуваної мети, і прогнозування на основі доступних результатів;
- контроль за зміною змісту стратегії;
- контроль за змінами у розкладі заходів стратегії;
- контроль за операціями та зміни до бюджетної стратегії;

– контроль якості – оцінювання конкретних результатів реалізації стратегії з метою визначення їх відповідності стандартам і вжиття необхідних заходів щодо усунення причин, які призводять до порушення якості;

– контроль ризику – реагування на зміну рівня ризику в ході реалізації стратегії [4] (рис. 1).

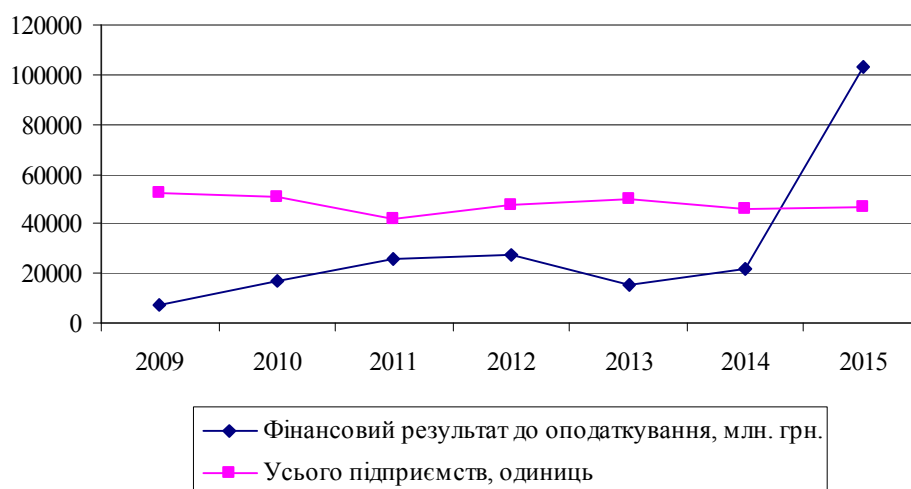

Рис. 1. Динаміка фінансового результату на кількості підприємств сільського господарства*

*Складено автором [2]

У ході моніторингу реалізації стратегії можуть використовуватися такі методи:

– простий контроль, який також називають методом «0-100», оскільки він відстежує тільки етапи виконання конкретних видів діяльності (є два ступеня стратегії завершення роботи: 0 та 100 %). Інакше кажучи, ця стратегія вважається ефективною, тільки якщо буде досягнутий бажаний результат;

– детальний моніторинг, який передбачає оцінювання проміжних етапів реалізації стратегії. Цей метод є складнішим, оскільки він вимагає оцінювання відсотка виконання конкретних заходів і проектів.

Дані, необхідні для моніторингу реалізації стратегії, наведено в табл. 3.

Таблиця 3

Критерії для моніторингу реалізації стратегії*

Критерії контролю	Кількісні дані	Якісні дані
Час і вартість	Запланований час початку / завершення Фактичний час початку / завершення Кількість заходів Кількість запланованих заходів Інші фактичні витрати	-
Якість	-	Проблеми якості
Організація	-	Зовнішні затримки Проблеми координації ресурсів
Діяльність по реалізації змін	-	Зміни обсягів робіт Технічні проблеми

*Адаптовано автором [4, 5, 6, 7].

Кількісні показники, отримані від роботи, потім узагальнюються для верхніх рівнів контролю згідно зі стратегією діяльності. Моніторинг реалізації стратегії включає в себе облік змін, які можуть статися під час реалізації стратегії. Управління змінами являє собою процес прогнозування і планування майбутніх змін, реєстрацію всіх потенційних змін для детального вивчення, оцінювання наслідків, затвердження або відхилення та коригування (рис. 2).

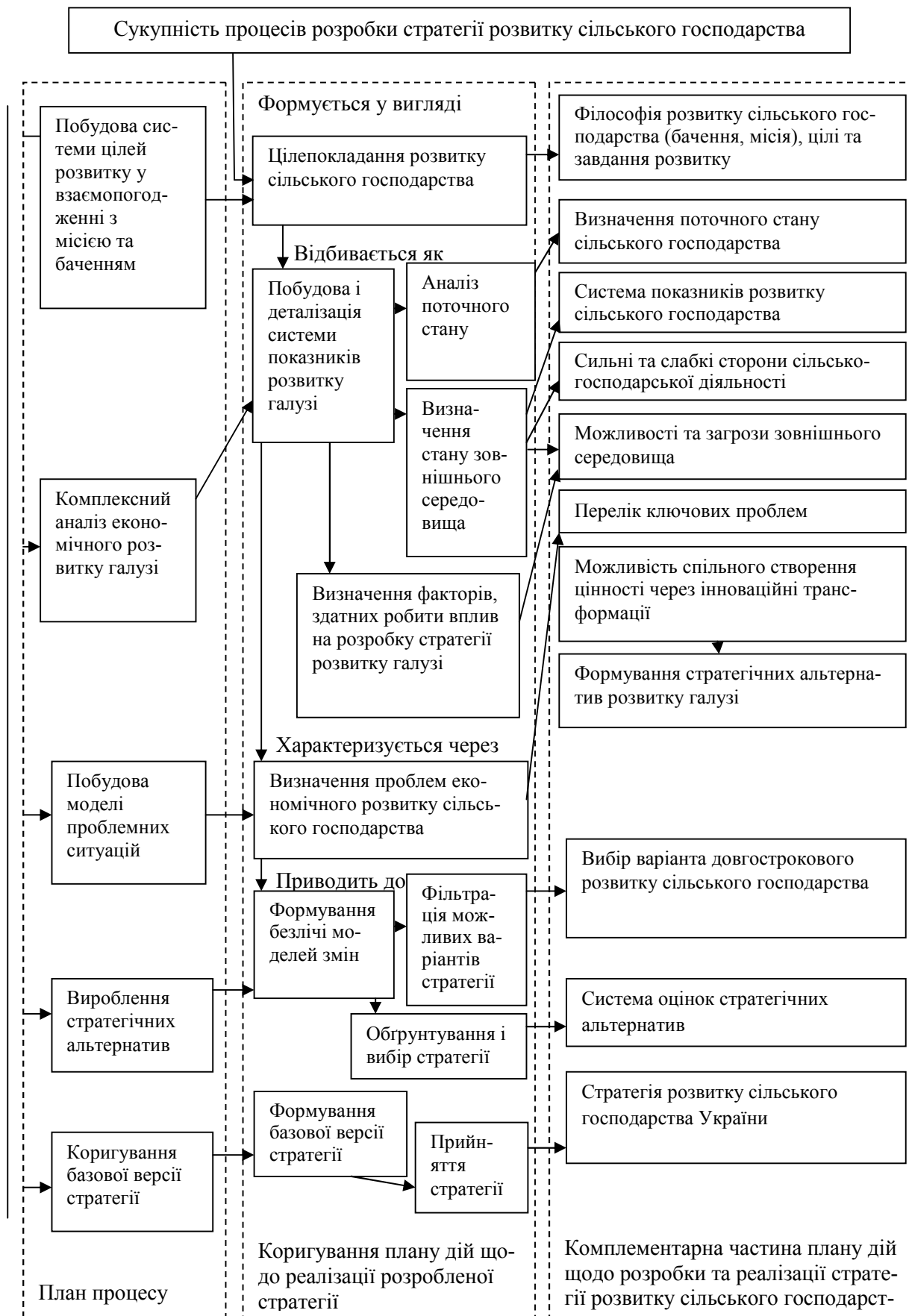

Рис. 2. Системна модель процесу розробки та прийняття стратегії економічного розвитку сільського господарства України*

*Адаптовано автором [4, 5, 6, 7].

Зміна передбачає заміну одного рішення іншим внаслідок впливу різних зовнішніх і внутрішніх факторів при розробці і реалізації стратегії діяльності. В деяких випадках зміни можуть бути викликані неможливістю знайти жодний робочий варіант на етапі розробки стратегії, а також затримкою запланованих строків і обсягів робіт у зв'язку з непередбаченими обставинами.

Загальний моніторинг стратегії здійснюється для того, щоб:

- оцінити фактори, які приводять до позитивних або негативних змін;
- виявити зміни, які вже були зроблені;
- управляти змінами в стратегії, якщо такі є.

Для моніторингу реалізації стратегії існує безліч формальних процедур, які визначають зміни в нормативно-правових актах, прийнятих раніше офіційних документів проекту, та порядок їх затвердження.

Це можуть бути, наприклад, системи документообігу. В деяких ситуаціях (наприклад, при прийнятті відповідного рішення або в надзвичайних ситуаціях) можна використати зміни процедури, які можуть бути прийняті без розгляду. Зміни мають бути документально оформлені і прийняті, щоб уникнути подальших проблем, викликаних відсутністю інформації про реальну ситуацію по стратегії. Результати загального моніторингу реалізації стратегії включають фундаментальний план стратегії, затверджені зміни обов'язково доводяться до відома виконавців.

Таким чином, системний аналіз просторового розвитку сільського господарства та інвестиційна привабливість можуть визначити основні напрями його вдосконалення, а саме формування сильної сировинної бази регіонів України згідно з наявним обсягом ресурсів і за кліматичними умовами, розвиток логістики продовольчих регіонів з міжнародними вимогами до забезпечення якості та безпеки продукції і шкали, відповідної ресурсної бази, потреби регіону і міжрегіонального та міждержавного обміну [8], науково-технічних програм і проектів, пов'язаних з проектуванням, розробкою і впровадженням складних технологічних систем, машин, обладнання, установок, інших елементів, які допомагають виробляти конкурентоспроможну продукцію для зростання іноземних інвестицій у сільське господарство країни [6].

Розробка та використання системи моніторингу реалізації стратегії розвитку сільського господарства (рис. 3) передбачає визначення:

- переліку контрольованих параметрів та їх стандартних значень;
- відповідальних осіб;
- порядку використання результатів.

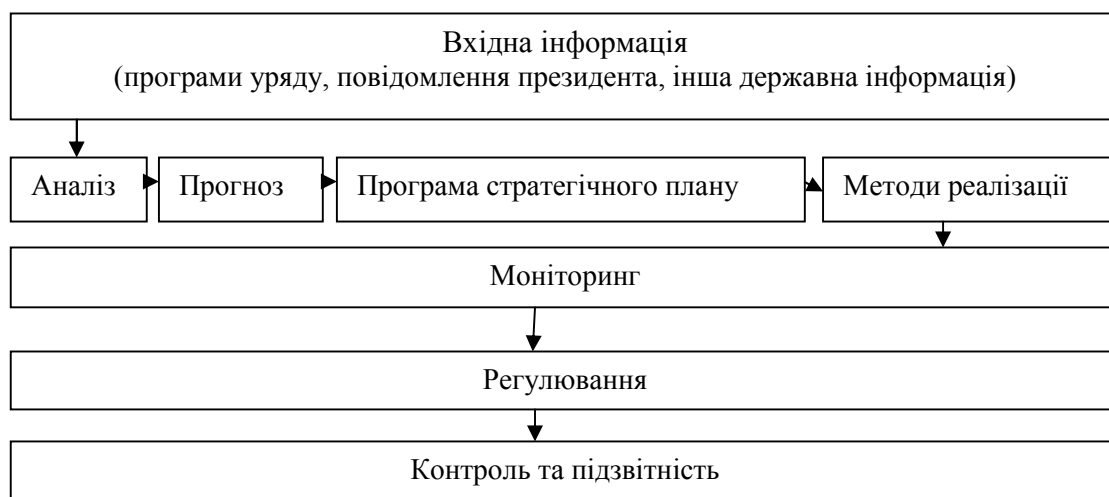

Рис. 3. Місце моніторингу в процесі стратегічного планування*

*Адаптовано автором [3, 5, 6, 8].

При розробці переліку показників таких обмежень слід розглядати:

- доступність державної та відомчої статистики;
- наявність ресурсів для проведення моніторингу;
- критерій актуальності системи показників.

Адекватно побудована система моніторингу реалізації стратегії дає можливість:

- отримувати необхідну інформацію про хід реалізації стратегії;
- своєчасно реагувати на відхилення контрольованих параметрів;
- оптимізувати інформаційні потоки управлінської стратегії.

Функція моніторингу стратегії також вирішує проблеми оцінювання та прогнозування оперативної обстановки в певний час, щоб визначити результати, витрати, час, ресурси і фінанси, аналізу та усунення причин відхилення від затвердженого плану. При визначенні ефективності стратегії необхідно дотримуватися таких принципів:

- 1) правильний вибір на основі порівняння;
- 2) комплексне оцінювання варіантів стратегії з точки зору економічних, соціальних та екологічних наслідків;
- 3) чинники невизначеності (ризик);
- 4) можлива кількість альтернативних заходів стратегії.

Висновки. Запропоновано системний методологічний підхід щодо розробки стратегії економічного розвитку сільського господарства України: державний підхід до розробки стратегій розвитку сільського господарства як монопольної галузі функціонування економіки держави; системний аналіз стану і тенденцій забезпечення сільськогосподарською продукцією в державі; достатність, дієвість і гармонізація законодавчо-нормативного забезпечення; еколого-економічні особливості функціонування галузі та перспективи її розвитку; науково-технічне забезпечення функціонування і раціонального використання всіх видів природних ресурсів у контексті світових природних та економічних процесів.

Перспективи подальших досліджень. У подальшому необхідно обґрунтувати питання залучення інвестиційних ресурсів для реалізації перспективних інноваційних проектів; забезпечення економічних умов розвитку ринкових відносин у сфері використання природних ресурсів та ін. Реалізація зазначених науково-методичних підходів дозволить поліпшити забезпечення потреб держави у продукції сільського господарства, у тому числі потреб населення в якісних продуктах харчування, зберегти джерела і поліпшити стан навколишнього середовища, а також створити умови для сталого розвитку сільського господарства.

Список використаної літератури

1. Офіційний сайт Державного комітету України з інвестицій та розвитку [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.in.ukrproject.gov.ua>
2. Офіційний сайт Державного комітету статистики України [Електронний ресурс].– Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov/ua> – Назва з титул. екрана.
3. Стратегічні напрями розвитку сільського господарства України на період до 2020 року / [за ред. Ю. О. Луценка, В. Я. Месель-Веселяка]. – К. : ННЦ «ІАЕ», 2012. – 182 с.
4. Федун І. Л. Ефективність інвестицій в інновації агропромислового виробництва: методологічний вимір / І. Л. Федун // Економічний аналіз : зб. наук. праць / Тернопільський національний економічний університет ; редкол. : С. І. Шкарабан (голов. ред.) та ін. – Тернопіль : Економічна думка, 2013. – Т. 14, № 3. – С. 217–224.
5. Щекович О. С. Стратегія економічного розвитку в контексті державного регулювання аграрної сфери / О. С. Щекович // Агроінком. – 2012. – № 7–9. – С. 36–40.
6. Briggeman, B. C. The credit advantage of farm and rural small business ownership / B. C. Briggeman, M. M. Akers // *Agricultural Finance Review*. – 2010. – 3 (70). – pp. 353–364.
7. Ciaian, P. Access to credit, factor allocation, and farm productivity : evidence from the CEE transition economies / P. Ciaian, J. Falkowski, D. Kancs // *Agricultural Finance Review*. – 2012. – 1 (72). – pp. 22–47.
8. World bank development indicators, available at: <http://databank.worldbank.org/data/reports.aspx>

S. Khalatur**SYSTEMATIC APPROACH TO THE CREATION OF THE STRATEGY
OF AGRICULTURAL ECONOMIC DEVELOPMENT OF UKRAINE**

The article shows the effectiveness of using a systematic approach to the creation of the strategy of agricultural economic development of Ukraine, which is considered in the context of material, financial, labor and other relations that are determined by market conditions and reflect the degree of provision of conditions for the formation and implementation of the strategy of agricultural economic development, taking into account its qualitative parameters, quantitative measurement, expressed through the system of objective indicators and time comparability. The article presents and analyzes the current state of agriculture in Ukraine, factors and peculiarities of the attractiveness of this industry to foreign investment in the process of the formation and development of the country as an independent state. The author discusses the peculiarities of the management by factors of sustainable economic development on the basis of monitoring. The objectives, stages and methods of the control over economic development of the sector are investigated.

Keywords: *agriculture, sustainable economic development, strategy, factors, resource monitoring, resource potential.*